

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Факультет психології та соціальної роботи

Кафедра загальної психології та психології розвитку особистості

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: **Особливості ідентичності особистості у стані кризи**
(Features of personality identity in a state of crisis)

Виконала: студентка заочної форми навчання
спеціальність 053 Психологія

Журавель Олена Володимирівна

Керівник Кандидат психологічних наук,
Доцент

Акімова Лариса Наумівна

_____ підпис

Рецензент кандидат психологічних наук

Доцент

Богаць Олена Володимирівна Рецензент

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 3 від 5.12 2019 р.

Завідувач кафедри

Захищено на засіданні ЕК №

протокол № від 201 р.

Оцінка / /

(за національною шкалою, шкалою
ECTS, бали)

Голова ДЕК

(підпис)

_____ (ППП)

(підпис)

_____ (ППП)

Одеса – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У СТАНІ КРИЗИ	7
1.1. Ідентичність як міждисциплінарна проблема сучасної науки	7
1.2. Поняття та види рефлексії. Становлення рефлексивної свідомості	27
1.3. Сучасні уявлення про кризи	32
Висновки до розділу I	39
РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ	41
2.1. Організація емпіричного дослідження та особливості використання психодіагностичного інструментарію	41
2.2. Методики тестування психології благополуччя	43
2.3. Методики діагностики особистісних особливостей ідентичності.	46
2.3.1. Методика “16-факторний особистісний опитувальник Кеттела”	46
2.3.2. Тест кольорового вибору М.Люшера	53
Висновки до розділу II	64
РОЗДІЛ III. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	65
3.1. Аналіз проявів рівня психологічного благополуччя.	65
3.2. Кореляційний аналіз показників психологічного благополуччя та показників особистісних особливостей за Кеттелом	69
3.3. Аналіз особистісних особливостей ідентичності	72
3.4. Несвідомі складові особистості за кольоровим тестом Люшера.	79
Висновки до розділу III	84
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	88
Додатки	96

ВСТУП

Актуальність теми. Життя сучасної людини характеризується достатньо високим рівнем складності. Велика кількість людей різних вікових та соціальних груп знаходяться у стані кризи через суб'єктивні складні життєві ситуації або у зв'язку з об'єктивною невизначеністю сьогодення. Перетворення у сучасному суспільстві потребують суттєвих трансформацій від особистості.

Ідентичність людини в умовах швидких змін орієнтирів стає вразливим, що призводить до неадаптивної поведінки, що впливає як на погіршення якості особистого життя, так і на можливість розвитку суспільства в цілому.

Поняття ідентичності розглядалися вченими багатьох напрямків. Найбільш широко проблема ідентичності висвітлена в працях Г.Брейкуел, А.Ватермана, Е.Еріксона, Г.С.Костюка, Д.Марсія, Дж.Міда, С.Московічі, С.Л.Рубінштейна, Г.Теджфела, Дж.Тернера, Л.Б.Шнейдер, З.Фрейда.

Особливо актуальною для наукової парадигми сучасності є проблема становлення та набуття нової форми ідентичності особистості, що знаходиться у стані кризи, тому що така ідентичність так чи інакше пов'язана з процесами смислової перебудови самосвідомості, а така перебудова здійснюється за рахунок суттєвих змін набутої у попередні періоди розвитку ідентифікаційної матриці, переструктурування її, а також за рахунок розширення і трансформації кола соціальних ролей.

Дослідження кризи ідентичності зрілої особистості, поряд із фундаментальним аналізом ідентичності, висвітлюється у наукових роботах Л.Ф.Бурлачука, Е.Еріксона, А.Г.Амбрумової, Н.А.Антонової, П.І.Гнатенка, Е.А.Донченка, М.В.Заковоротної, В.І.Павленка.

Існує деяка проблематичність в тому, щоб адекватного трактувати результати дослідження. Ця проблематичність виникає ще й через те, що різні вчені, що розглядають прояви унікальності емпіричного індивіда, давали їм характеристики за різноманітними психологічними термінами, в тому числі, – “автентичністю”. Тим самим обсяг поняття “автентичність” асоціювався зі змістом понять “суб’єктність”, “індивідуальність”, “сутність”, “конгруентність”, “самість”, “ідентичність” тощо.

З іншого боку, процес становлення автентичності особистості та формування особистісних особливостей є полідетермінованим явищем, і характер цієї детермінації може суттєво порушуватися або змінюватися під час переживання людиною життєвих криз, як нормальних (вікових, професійних), так і аномальних (біографічних). Науково-технічний прогрес привніс ноогенні неврози, породжені втратою смислу життя, що робить життєву кризу повсякчасною, притаманною великій кількості людей. Це зумовлює зростання інтересу психології до різних аспектів вікових та особистісних криз, підкреслюючи цим їх значення для розкриття автентичного потенціалу людини.

Метою цього дослідження є вивчення психологічних особливостей ідентичності, особистісних особливостей, що перебуває у стані порушення психологічного благополуччя, з тим, щоб в подальших дослідженнях була можливість визначати найбільш продуктивні способи ефективного проходження кризи та знаходити показники, за якими цю ефективність вимірювати.

Завданнями дослідження є:

- 1) розгляд теоретичних основ ідентичності та криз, що мають вплив на її особливості;

2) дослідження проявів особливостей ідентичності та особистісних особливостей в залежності від того знаходиться особистість у стані кризи чи відчуває психологічне благополуччя;

3) опис та характеристика індивідуально-типових особистісних особливостей ідентичності особистості в залежності від того, наскільки вона відчуває себе на різних рівнях психологічного благополуччя та кризи.

Об'єктом дослідження виступають проживання особистісних особливостей ідентичності.

Предметом дослідження є психологічні особливості ідентичності особистості у стані кризи.

Методами дослідження виступили:

теоретичні (метод системного аналізу теоретичних наукових підходів і концепцій, наданих у психології та суміжних наукових дисциплінах);

емпіричні (психодіагностичні методи: метод опитування, тестування);

математико-статистичні методи обробки матеріалів дослідження, метод інтерпретації результатів та висновку.

Організація і база проведення емпіричної роботи: опитування проводилося протягом 2019 року в м. Одесі (Україна) серед фізичних осіб-підприємців. У психодіагностичному дослідженні взяли участь 80 особи – чоловіки та жінки у віці від 24 до 56 років. Основну вибірку склали 52 особи.

Практичне значення роботи полягає в отриманні узагальнених даних щодо особливостей ідентичності особистості у стані кризи, які можуть бути використані в подальших теоретичних та емпіричних дослідженнях із зазначених питань. Використання в практичній психології результатів дослідження та висновків автора роботи є важливою віхою в

процесі вивчення питання супроводу особистості у стані кризи в психотерапевтичній роботі та пошук найбільш ефективних програм допомоги у підтримці або трансформації ідентичності людини. Також значимістю розробки даної проблематики виступає розширення меж розуміння такої події життя людини, як життєва криза та її впливу на трансформацію особистісної сфери індивіда.

Структура магістерської роботи наступна: кількість сторінок_100__; таблиць _4__; рисунків_5__, використаних джерел 72, з яких іноземною мовою 2; додатків _1__.

ВИСНОВКИ

За цією дипломною роботою було вивчено поняття “ідентичність”, “криза”, “рівень психологічного благополуччя”, різні підходи до вивчення особистісних особливостей, що впливають на ідентичність, а також досліджені прояви особливостей ідентичності в залежності від того, знаходиться особистість у стані кризи чи бачить себе психологічно благополучно.

Аналізуючи проведене теоретичне і емпіричне дослідження можна зробити наступні висновки.

Здійснення конструктивного вибору у ситуації кризи передбачає вихід за межі власного Я та початок нового етапу розвитку особистості. Таким чином, криза відкриває перед людиною унікальну можливість змін. Конструктивне подолання кризи стає сходинкою, що допомагає реконструювати життєву ситуацію, здійснити відкриття, необхідні для появи більш зрілої особистості, здатної до творчої адаптації у нових життєвих умовах.

Таким чином беручи за основу суб'єктивний підхід до розуміння психологічного благополуччя особистості, ми погоджуємося з поглядами Т. Шевеленкової, П. Фесенко і розглядаємо психологічне благополуччя як цілісне переживання, яке виявляється у суб'єктивному відчутті благополуччя, задоволеності собою і власним життям.

У дослідженні було проведене виявлення часткового взаємозв'язку між рівнем психологічного благополуччя особистості та особистісними характеристиками. Важливо підкреслити необхідність у подальшому вивченні та дослідженні факторів, які так чи інакше впливають на спосіб проживання психологічного неблагополуччя та кризи особами з тими чи

іншими особистісними характеристиками, з урахуванням результатів аналізу, представлених у цій роботі.

Разом з тим, цікавим є той факт, що психологічне благополуччя є більш стійким при гармонії особистості, тобто узгодженості безлічі процесів її розвитку і самореалізації, співмірності життєвих цілей і можливостей.

Зокрема, у процесі подолання кризи людина вчиться приймати та розуміти себе, своє життя і ту життєву ситуацію, в якій вона перебуває; водночас – позитивне вирішення проблем та подолання кризи веде до позитивної оцінки себе і свого життя в цілому.

Таким чином необхідною умовою досягнення та збереження особистісного здоров'я, тісно пов'язаного із суб'єктивним благополуччям, задоволеністю життям, є здатність і готовність особистості до творчого конструювання власного життя. Для підтримання психологічного здоров'я особистості важливо оновлення здатності спиритися на особистісні характеристики. Тому способи нормалізації психологічного благополуччя особистості мають розроблятися з урахуванням особистісних структур, які найбільше постраждали в кризових умовах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акімова Л. Н. Теоретичні моделі психологічної безпеки особистості / Л. Н. Акімова // Теоретичні і прикладні проблеми психології. - № 1(42).-2017.-С . 6-14
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – М.: “Наука”, 1977. –380с.
3. Антонова И. В. Проблема личностной идентичности / И. В. Антонова. // Психология самосознания: хрестоматия / ред. Д. Я. Райгородский. – Самара: Бахрах–М., 2003. – 17 с.
4. Асмолов А. Г. Личность как предмет психологического исследования / А. Г. Асмолов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 104 с.
5. Белинская Е. П. Конструирование идентификационных структур личности в ситуации неопределённости / Е.П. Белинская // Трансформация идентификационных структур в современной России / под. ред. Т.Г. Стефаненко. – М., 2001. – С. 30–53.
6. Белякова Ю. А. Аналіз поглядів і становлення теорії Я – концепції особистості / Ю. А. Белякова // Пробл. загальн. та пед. Психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К, 2005. – Т XII, вип. 3. – С. 35–43.
7. Бех І. Д. Виховання особистості: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / І. Д. Бех. – К., Либідь, 2008. – 848 с. : іл.
8. Борисенко Є. О. Рефлексія як засіб об'єктивного опанування дійсності / Є. О. Борисенко // Грані. - 2009. - №2 (64). - С. 33-37.
9. Бурлачук А.Ф., Коржова Е.Ю. Психология жизненных ситуаций. - М., 1998. - С.262.

- 10.Василюк Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200с.
- 11.Волкова Н.В. Coping strategies как условие формирования идентичности // Мир психологии. – 2004. – №2. – С.119 – 123.
- 12.Головин С.Ю. Словарь практического психолога. – Минск, 1998. – 554 с
- 13.Гнатенко П. І. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз / П. І. Гнатенко, В. М. Павленко. – К. : “Арт –прес”, 1999. – 466 с
- 14.Гримак Л.П. Резервы человеческой психики: Введение в психологию активности. – М.: Политиздат, 1987. – 286с.
- 15.Вовк А.О. Психологічні чинники екзистенціальної фрустрації особистості: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Київ – 2006. – 20 с.
- 16.Життєві кризи особистості: Наук.-метод. посібник: У 2 т. / Ред. Рада: В. М. Доній (голова), Г. М. Несен, Л. В.Сохань, І. Г. Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін. – К. : ІЗМН, 1998. – ч. 2 – 568 с.
- 17.Завгородня О.В. Проблема психологічного здоров'я: спроба теоретичного аналізу // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. - №1. – С. 56-60.
- 18.Заковоротная М. В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты / М. В. Заковоротная. – Ростов – н/Д. – Изд-во СКНЦВШ, 1999. – 185 с.
- 19.Зливков В. Л. Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології / В. Л. Зливков // Соціальна психологія. – 2006. – № 5 (19). – С. 128–137. 61.

- 20.Зубенко А. С. Взаємодія особистісної та соціальної ідентичності (соціальнофілософський аналіз): дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Зубенко Алла Сергіївна. – Х., 2005.
- 21.Идентичность: Хрестоматия / сост. Л. Б. Шнейдер – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2003. – 272 с.
- 22.Кампі О. Ю. Деякі особливості формування уявлень про ідентичність особистості / О.Ю. Кампі // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2007. – Т. IX, ч. 6. – 180 с.
- 23.Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості: (монографія) / Зіновія Степанівна Карпенко. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. - 512 с.
- 24.Качанов Ю. Л. Проблема ситуационной и трансверсальной идентичности личности как агента социальных отношений / Психология самосознания: Хрестоматия. – Самара : Бахрах – М., 2000. – С. 613–623.
- 25.Кернберг О. Ф. Агрессия при расстройствах личности и перверсиях / О.Ф. Кернберг / [пер. с англ. А. Ф. Ускова]. – М. : Независимая фирма “Класс”, 1998. – 368 с.
- 26.Климов И. А. Психосоциальные механизмы возникновения кризиса идентичности / И. А. Климов // Трансформация идентификационных структур в современной России / под ред. Т. Г. Стефаненко. – М. : МОНФ, 2001. – № 1. – С. 64–78.
- 27.Колісник О. В. Концепція творення ідентичності Чарльза Тейлора в контексті діалогу сучасності / О. В. Колісник // Збірник наукових праць Гілея: науковий вісник – 2011. – № 48 – С. 16–30.

28. Корчевина О. В. Проблема становлення, розвитку, формування та змін “Я-концепції” особистості / О. В. Корчевина // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наукових праць. – К. : Університет “Україна”, 2004. – 448 с.
29. Кохут Х. Восстановление самости / Х. Кохут; [пер. с англ.] – М., “КогитоЦентр”, 2002. – 316 с.
30. Кровяков В.М. Психотравматология. М., 2005.
31. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 575 с.
32. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д. А. Леонтьев – М., 1992. – 17 с.
33. Лушин П.В. Личностные изменения как процесс: теория и практика. – Одесса: Аспект, 2005. – 334 с.
34. Лушин П. В. О психологии человека в переходной период (Как выжить, когда все рушится?) / П. В. Лушин. – Кировоград: КОД, 1999. – 208 с.
35. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості (монографія) / Сергій Дмитрович Максименко. - К.: Видавництво ТОВ “КММ”, 2006. - 240 с.
36. Максименко С. Д. Особистість в психологічних дослідженнях // Хрестоматія. [упорядники С. Д. Максименко, М. В. Папуча; За заг. ред. С. Д. Максименка]. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – 197 с.
37. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу [пер. с англ.] – М. : “Рефл-бук”, К. : “Ваклер”, 1997. – 304 с.

- 38.Мачинський О. В. До проблеми ідентифікації особистості / О. В. Мачинський // Практична психологія та соціальна робота. – К., 2000. – № 7. – С. 28–30.
- 39.Мэй Р. Искусство психологического консультирования. Как давать и обретать душевное здоровье / Пер. с англ. М. Будыниной, Г. Пимочкиной. – М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 256с.
- 40.Наративні психотехнології / [Чепелева Н. В. (заг.ред.), Смульсон М. Л., Шиловська О. М., Гуцол С. Ю.]. – К. : Главник, 2007. – 144 с. – (Серія “Психологічний інструментарій”).
- 41.Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных: [учебное пособие] / А. Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2004. – 392 с.
- 42.Овчинникова Ю. Г. Роль конструктивного кризиса идентичности в развитии личности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Ю. Г. Овчинникова. – Москва, 2004. – 164 с.
- 43.Пилипенко Н.М. Адаптація особистості до життєвої кризи // Журнал практикуючого психолога. – 2000. – Вып. 6. – С.140 – 147.
- 44.Писаренко Н. Проблемы эмпирического исследования идентичности личности / Н. Писаренко // Материалы Сибирского психологического форума [“Методологические проблемы современной психологии: иллюзии и реальность”] (Томск, 16–18 сент. 2004 г.). – Томск: ТГУ, 2004. – С. 603–609.
- 45.Потапчук Т. В. Ідентичність: основні підходи до визначення сутності поняття / Т. В. Потапчук // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – Київ: “Педагогічна преса”, 2009. – 3(64). – С. 102–121.

46. Психологическая энциклопедия. 2-е изд. / Под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. — СПб.: Питер, 2006. — 1096с.
47. Психологія життєвої кризи / відп. редактор Т. М. Титаренко. — К.: Агропромвидав України, 1998. — 348 с.
48. Психология самосознания / под ред. Д. Я. Райгородского. — Самара: Издательский дом “БАХРАХ-М”, 2007. — 672 с.
49. Родіна Н.В. Індивідуально-особистісні особливості менеджерів середньої ланки в кризових ситуаціях: психодинамічний підхід: Автореф. дис. канд. психол. наук. — Одеса, 2005. — 21с.
50. Романова Е.С. Графические методы психологической диагностики / Е. С. Романова, О. Ф. Потемкина. — М. : Дидакт, 1991. — 164 с.
51. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. — М., 1973. — 423с.
52. Рубинштейн С. Л. Самосознание личности и её жизненный путь / С. Л. Рубинштейн // Основы общей психологии. — СПб. : Питер, 1998. — С. 634–644.
53. Середницька І. Я. Проблема вивчення феномена ідентичності / І. Я. Середницька // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. — К., 2006. — Т. VIII, вип. 7.
54. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. — СПб.: Речь, 2001. — 350с.
55. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. — М. : МГУ, 1983. — 284 с
56. Тороп К. С. Усвідомлення особистісного досвіду майбутніми педагогами як чинник формування їх професійної ідентичності: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / К. С. Тороп. — К., 2008. — 217 с

- 57.Тренинг развития жизненных целей / под ред. Е. Г. Троцкихиной. – СПб. : Речь, 2001. С. 175 – 181.
- 58.Турецька Х. І. Аналіз підходів до розуміння ідентичності в психологічній науці / Х. І. Турецька // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2007. – Вип. 37. – С. 232–236.
- 59.Фройд З. Вступ до психоаналізу / З. Фройд. – К. : Основи, 1998. – 204 с.
- 60.Фромм Э. Иметь или быть / Э. Фромм. – М.: Наука, 1990. – 317 с.
- 61.Хёсле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности / В. Хёсле // Вопросы философии. – 1994. – №10. – С. 112–123.
- 62.Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности (основные положения, исследования и применение). – СПб.: Питер Пресс, 1997. (Серия "Мастера психологии").
- 63.Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии / И. И. Чеснокова.– М. : Наука, 1977. – 144 с.
- 64.Шевеленкова Т.Д., Фесенко П.П. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследования) // Психологическая диагностика. – 2005. – № 3. – С. 95-119.
- 65.Шевченко З. В. Криза ідентичності як деструктивний прояв індивідуалізму: соціально-філософський аналіз / З. В. Шевченко // Вісник Черкаського університету. Серія: Філософія. – Черкаси, 2007. – Вип. 106. – С. 37–46.
- 66.Шнейдер Л. Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики / Л. Б. Шнейдер – М. : Московский психолого – социальный институт, 2007. –159 с.

- 67.Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ./ Общ. ред. и предисл. Толстых А. В. - М.: Издательская группа "Прогресс", 1996. - 344с.
- 68.Эриксон Э. Трагедия личности / Эриксон Э. – М. : Алгоритм, Эксмо, 2008. – 256 с.
- 69.Юнг К. Г. Жизненный рубеж / К. Г. Юнг // Проблемы души нашего времени. – М., 1994.
- 70.Ядов В. А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования социальной идентичности личности / В. А. Ядов // Социальная идентичность личности. – М. : ИС РАН, 1993. – Вып.1. – С. 7–23.
- 71.Goffman E. The neglected situation / E. Goffman // Amer. Anthropol. – 1964. –V. 66. N 5. – 205 p.
- 72.Tajfel H. Social identity and intergroup relations / H. Tajfel. – Cambridge Univ. Press, 1982. – 243 p.